

diğer adı *Jolsız Jaza ya ki Kez Bolgan İstir* (Haksız ceza ya da başa gelen iş).

Kudayberdiev, Kazak edebiyatında XX. yüzyıl başlarında ilk örnekleri görülmeye başlanan nesir alanında da eserler vermiştir. *Aykap* dergisi (1911-1915) ve *Kazak* gazetesinde (1913-1918) çıkan birkaç makalesi dışındaki nesirleri ancak 1988'de yayımlanabilmiştir. Yazdığı kısa hikâyeler *Bayşeşek Bakşası* (Çiçek bahçesi) adı altında toplanmış, *Adil-Mariya* (Kaygılı Roman) adlı bir de romanı çıkmıştır.

Kudayberdiev'in çevirileri arasında Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin bazı gazelleri bulunmaktadır. Puşkin'in iki hikâyesini *Dubrovskiy Engimesi* (Dubrovski hikâyesi, 1924) ve *Boran* (1936) adlarıyla, Tolstoy'un bazı hikâyelerini de *Asarhanod Patşa* (Padişah Asarhanod) ve *Üş Saval* (Üç sual) ismiyle Kazakça'ya çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kayım Mukamethanov, "Şakerim", *Bes Arıs* (nşr. D. Eşimhanov), Almatı 1992, s. 10-39; a.mlf., "Şakerim Kudayberdiev", *Kazakhskaya SSR: Kratkaya Entsiklopediya*, Almatı 1991, IV, 599-600; B. Abdigaziev, "Kudayberdiuli Şakerim", *Abay Entsiklopediyası*, Almatı 1995, s. 367-369; B. Därimbetov, *20-30 Jıldardağı Kazak Edebiyeti*, Almatı 1997, s. 265-306; Müslim Bazarbaev, "Şakerim Akın", *Juldız*, sy. 2, Almatı 1989, s. 192-197.

İBRAHİM KALKAN

KUDDİSE SIRRUH

(قُدْسِ سِرْه)

Vefat eden velilerin
ismi anılırken kullanılan
bir dua cümlesi.

Ölen bir müslüman için "rahimehullah, rahmetullahi aleyh" (Allah rahmet etsin) veya "radiyallâhu anh" (Allah ondan râzî olsun) cümleleri kullanılır. İlk dönem zâhid, âbid ve sûfiler için de bu tabirler kullanılmış, vefat eden ulemâ nasıl anılırsa sûfiler de öyle anılmış, hatta çok defa bunlardan Cüneyd, Şiblî, Zünnûn şeklinde ve herhangi bir ifade eklenmeden söz edilmiştir. Zâhidler ve sûfiler hakkında bilgi veren Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-evliyâ*, Sülemî'nin *Tabakâtü's-sûfiyye* ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle* adlı eserlerinde bu gelenek devam ettirilmiştir.

IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllarda vefat eden bazı sûfilerden bahsedilirken seyrek de olsa "kaddesallâhu rûhahü'l-azîz" (Allah aziz ruhunu takdis etsin) cümlesinin kullanıldığı görülmektedir. İbn Münevver, ced-

di Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr için yazdığı *Es-rârü't-tevhîd* adlı eserinde bu ifadeyi, Ebû Ali el-Fârmedî için "kaddesallâhu sirrahü'l-azîz" cümlesini kullanmıştır (s. 196). Abdurrahman-ı Câmî, *Nefeâtü'l-üns*'te hayatını anlattığı sûfiler için geleceğe uyarak rahimehullâhu aleyh veya radiyallâhu anh tabirlerinin yanında kaddesallâhu sirrah veya kuddise sirruh cümlelerini de sıkça kullanmıştır. Şa'rânî ise *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'da radiyallâhu anh tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Kuddise sirruh cümlesi XIV. yüzyıldan itibaren özellikle Horasan, Mâverâünnehir, Anadolu ve Balkanlar'da yaygın olarak kullanılmış, bazan kabir taşlarına da yazılmıştır. Tarikat silsilelerinde silsileye dahil velilerin ruhlarından "ervâh-ı mukaddese" şeklinde bahsedilmekle beraber müridlerin gözetmeleri gereken âdâbdan söz eden eserlerde vefat etmiş olan şeyhlerin kuddise sirruh ifadesiyle anılması gerektiği konusunda bir kurala rastlanmaz (Şehâbeddin es-Sühreverdî, s. 403-413; Yahyâ b. Ahmed el-Bâharî, s. 57, 77-93).

Kaddesallâhu sirrahu cümlesindeki sir kelimesi "ruh" anlamına gelir. Sir, ruh gibi bedene tevdi edilen bir latife olup ruhun daha yüksek bir tavrıdır. Kalp mârifet, ruh muhabbet, sir müşahade (temaşâ) mahallidir. Sir ruhtan, ruh kalpten daha latiftir (Serrâc, s. 303; Kuşeyrî, s. 251; Herevî, s. 40). Kuds, kudûs ve takdis kelimeleri "temiz olmak" ve "temizlemek" (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, "kds" md.), mukaddes "her çeşit kusur ve ayıptan münezzeh ve uzak" anlamına gelir. Bu anlamda sadece Allah ve onun sıfatları, fiilleri ve isimleri mukaddestir. Kur'an'da mukaddes melekten (rûhu'l-kudûs; el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110; en-Nahl 16/102), mukaddes vâdiden (Tâhâ 20/12; en-Nâziât 79/16) ve mukaddes arzdan (el-Mâide 5/21) bahsedilmekte, fakat insanın kutsiyetinden söz edilmemektedir. *el-Muvaţta*'da yer alan bir rivayette ("Veşâyâ", 7; Süyûtî, II, 235) Ebû'd-Derdâ'nın Selmân el-Fârisî'ye mektup yazarak Arz-ı Mukaddes'e gelmesini istediği, onun da toprağın kimseyi takdis etmediğini, ancak kişinin amelinin kendisini takdis edeceğini belirttiği kaydedilir. Kur'an'da nefis tezkiesinden söz edilmekte ve bunun kurtuluşun şartı olduğu (eş-Şems 91/9), Allah'ın müminleri arındırıp temizlediği (el-Mâide 5/6; el-Ahzâb 33/33) ve temizleri sevdiği (el-Bakara 2/222; et-Tevbe 9/108) vurgulanmaktadır. Sûfiler kaddesallâhu rûhah veya kuddise sirruh tabirlerini kul-

landıkları zaman, "Allah onun ruhunu temizlesin ve arındırsın, katına yaklaştırsın, hazretü'l-kuds (*Müsned*, V, 257) denilen cennete koysun, ilâhî harimine alsın" diye dua etmiş olurlar.

Gazzâlî, kulun kutsiyetten nasip almasının zihnini maddî ve dünyevî her şeyden, iradesini bedenî arzularından temizlemesi anlamına geldiğini söyler (*el-Makşadü'l-esnâ*, s. 43-44). Hakîm et-Tirmizî âbid, zâhid ve takvâ sahiplerini arzî, nebî ve velîleri arşî olarak nitelemiş, bunların kutsiler olduğunu belirtmiştir (*Hatmü'l-evliyâ*, s. 285). Ebû Abdullah es-Siczî ilmin, fiilin, bedeninin, kalbin ve niyetin takdisinden bahseder (Sülemî, s. 254). Tâhir el-Makdisî sûfinin önce üns ve kuds mertebesine ulaşması, ardından bunları da geçip zihnini sadece Allah'la meşgul etmesi gerektiğini söyler (a.g.e., s. 275). Temiz ruhları ve nefesleri kutsiler diye niteleyen sûfiler bu ruhların bulunduğu âleme de âlem-i kuds adını verirler. Kutsî olan melekler de bu âlemde bulunur.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre kutsiyet biri zâtî, diğeri arazî olmak üzere iki türdür. Allah'ın kudûs ismiyle O'nun zâtının kutsiyeti dile getirilir. Arazî kutsiyette eksiklik söz konusu olur. İnsan nefisini riyâzetle, ahlâkını mücâhedeyle, aklını mükâşefeyle, organlarını yasaklardan uzak tutmak ve emirlere uymakla takdis edebilir, yani gûnahtan ve kusurdan temizleyip olgunlaştırabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, "kds" md.; *el-Muvaţta*, "Veşâyâ", 7; *Müsned*, V, 257; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 285; Serrâc, *el-Lüma*, s. 303; Sülemî, *Tabakât*, s. 254, 275; Kuşeyrî, *Risâle*, Kahire 1966, s. 251; Herevî, *Menâzil*, s. 40; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 43-44; Muhammed b. Münevver, *Es-rârü't-tevhîd*, Tahran 1348, s. 196; Baklî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 337-339; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 403-413; Yahyâ b. Ahmed el-Bâharî, *Evrâdü'l-aḥbâb ve fuşûşü'l-âdâb*, Tahran 1355 hş., s. 57, 77-93; Süyûtî, *Tenvîr-ü'l-havâlik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 235.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

KUDDÛS

(القُدُّوسُ)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "temiz olmak" mânasındaki kuds kökünden türemiş mübâlağa bildiren bir sıfat olan kuddûs "tertemiz, pak, kusurdan arınmış" demektir. Râgıb el-İs-

fahânî, buradaki temizliğin maddî kirlilik ve pisliğin ortadan kaldırılması anlamına gelmediğine dikkat çeker (*el-Müfredât*, “kds” md.). Gerek dilciler gerek esmâ-i hüsnâ ile ilgilenen âlimler, kuddûsün sadece zât-ı ilâhiyye için kullanıldığı ve “her türlü eksiklik ve kusurdan münezzehe olma” mânasına geldiği hususunda görüş birliği içindedir.

Kuddûs iki âyette Allah’a izâfe edilmiş (el-Haşr 59/23; el-Cum’a 62/1), bir âyette de meleklerin Cenâb-ı Hakk’ı takdis ediş ifadesi yer almıştır (el-Bakara 2/30). Müfessirler, kuddûs ismine “güzel ve yetkin görülmeyen her türlü nitelikten münezzehe ve mübarek” anlamı vermişlerdir (Taberî, XXVIII, 69; Zemahşerî, IV, 509). Ancak buradaki mübarek mutlak mânada münezzehe demektir. Allah’ın Âdem’i yaratıp yeryüzüne gönderceğini beyan etmesi üzerine meleklerin söylediği, “Biz seni yerince tesbih ve takdis ederiz” (el-Bakara 2/30) cümlesinde yer alan takdis de, “Seni mânevî kirlerden arınmışlığa nisbet eder, yücelikle niteleriz” veya, “Sana lâıyk olmak için kendimizi mânevî kirlerden uzak tutarız” mânasında kabul edilmiştir (Taberî, I, 304; Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî, s. 214; Fahreddin er-Râzî, II, 189).

Doksan dokuz esmâ-i hüsnâyı içeren Tirmizî rivayetinde kuddûs de yer almaktadır (“Da’avât”, 82). *Kütüb-i Sitt’e*’den Ebû Dâvûd (“Vitr”, 34), Tirmizî, (“Da’avât”, 120) ve İbn Mâce’de (“Sadakât”, 17, “Fiten”, 20), ayrıca Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsne’d*’inde (II, 134; VI, 76, 371) takdis kavramını içeren rivayetler mevcuttur. Hz. Âişe’den nakledilen hadislerin birinde Resûl-i Ekrem’in namazdaki rûkû ve secdelerinde zaman zaman, “Sübhûhun kuddûs rabbû’l-melâiketi ve’r-rûh” (münezzehe ve yüce, meleklerin ve Cebrâil’in rabbi) şeklindeki zikri tekrar ettiği belirtilmiştir (*Müsne’d*, VI, 35, 94, 115; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 147), bir diğerinde Resûlullah’ın yataktan kalkınca onar defa okuduğu dua ve zikir içinde şu cümlelerin de yer aldığı ifade edilmiştir: “Sübhânellâhi ve bi-hamdih sübhâne’l-melik’l-kuddûs” (Allah’ı yüceltip övgüyle anarım, görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibinin, O’nun münezzehe zâtının her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olduğunu kabul ederim [Ebû Dâvûd, “Edeb”, 101]).

Kuddûs kavramı gerek Kur’an’da gerek hadis rivayetlerinde genellikle tesbih kavramıyla birlikte yer almıştır. Zât-ı ilâhiyyeyi her çeşit kusur ve eksiklikten tenzih

etmeye dayanan mânaları arasında ise pek fark yoktur. Ebû Abdullah el-Hafîmî zâtın tenzih açısından ne olduğunu söylemeye takdis, ne olmadığını söylemeye de tesbih demiştir (*el-Minhâc*, I, 197). Ebû’l-Bekâ el-Kefevî de aynı şeyi ifade etmekle birlikte tesbihin ibadetlerle, takdisin mârifet ve inançla gerçekleştiğini belirtmiştir (*el-Külliyât*, s. 297-298).

Zât-ı ilâhiyyenin takdis yoluyla tenzih edilmesi, O’nun yetkinliğin karşıtı olan özelliklerden (nakâis) ve erdemliliğin zıddını teşkil eden niteliklerden (uyûb) uzak olması ve yüce tutulması demektir. Bu tenzih alanına bütün yaratılmışlık vasıfları dahil olduğu gibi Allah’ın şeriki, benzeri, ayrıca çocukları olması vb. tevhibi bozan özellikler de dahildir. Gazzâlî kuddûs ismine “duyumun algılayabileceği, hayalin canlandıracağı, zihnin tasavvur edeceği, düşüncenin şekillendireceği veya gönülde doğabilecek her türlü nitelikten münezzehe olan” anlamını verdikten sonra, “Eksiklik ve kusurlardan münezzehe olduğu yolunda bir ifade kullanmam” demiştir (*el-Makşadü’l-esnâ*, s. 71). Ona göre böyle bir söylem, ulûhiyet makamının bu tür vasıflara sahip olabileceği ihtimalini akla getirmek demek olduğundan edebe aykırıdır. Ancak Ebû Bekir İbnü’l-Arabî bu anlayışın hikmetle bağdaşmadığını söylemiş ve Allah’ın kendisini tenzih ettiği şeylerden bizim de O’nu tenzih etmemizin gerektiğini belirtmiştir (*el-Emedü’l-aşkâ*, vr. 30^b-31^a).

Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, tasavvufî bir yaklaşımla kuddûs isminden kulun alabileceği nasibi şöyle ifade etmiştir: Kuddûs isminin muhtevasını tam anlamıyla kavrayan kimse Allah rızâsı uğruna nefsinin aşağı arzulara uymaktan, servetini haram şüphesinden, zamanını O’na muhalefet etme kirinden, kalbini dünya alâkalarının sebep olacağı lekelerden, ruhunu fânî mekânlarda barınmaktan ve içindeki gücü yabancı ilgilere uzak tutar. Böyle bir kişi, Allah’a taptığı mânevî muhtevasıyla hiçbir yaratığa kul olma zilletine düşmez; O’nu müşahade ettiği kalbiyle hiçbir mahlûka tâzimde bulunmaz; elinde bulunan bir dünya nimetini yitirmekten etkilenmez ve tuttuğu yoldan Allah’a ulaşmadan geri dönmez (*et-Tahbîr fi’t-tezkîr*, s. 28). Kuddûs, Allah’a nisbet edilen zâtî-selbî (tenzihî) isimler grubu içinde mütalaa edilir ve “izzet, şeref, hükümlerlik bakımından en yüce” mânasındaki alî ismiyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “kds” md.; *Lisânü’l-Arab*, “kds” md.; *Müsne’d*, II, 134; VI, 35, 76, 94, 115, 371; Tirmizî, “Da’avât”, 82, 120; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 147, “Edeb”, 101, “Vitr”, 6, 34; İbn Mâce, “Sadakât”, 17, “Fiten”, 20; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (nşr. Halîl el-Mîs), Beyrut 1415/1985, I, 304; XXVIII, 69; Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ’illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübarek), Beyrut 1406/1986, s. 214; Hattâbî, *Şe’nü’d-du’â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 40; Ebû Abdullah el-Hafîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 197; İbn Fûrek, *Mücerredü’l-Makâlât*, s. 51; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve’s-ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 159^a; Kuşeyrî, *et-Tahbîr fi’t-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 28; Gazzâlî, *el-Makşadü’l-esnâ* (Fazlûh), s. 71-73, 172-173; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 509; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-Emedü’l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 29^b-31^a; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, II, 189; Ebû’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 297-298.

BEKİR TOPALOĞLU

KUDDÛSÎ AHMED EFENDİ (1769-1849)

Mutasavvıf, şair
ve Kâdirî şeyhi.

11 Rebülevvel 1183’te (15 Temmuz 1769) Niğde’nin Bor ilçesinde doğdu. Maraş’tan Niğde’ye göç eden Nakşibendî şeyhi ulemâdan Hacı İbrâhim Efendi’nin oğludur. Dinî bilgileri babasından alan ve kendisine intisap eden Kuddûsî, 1786 yılında babası vefat edince Bor’dan ayrılarak Turhal, Erzincan, Kayseri gibi şehirleri dolaştı, buralardaki meşâyihle görüştü. Daha sonra Şam’a ve Mısır’a, oradan Hicaz’a geçti. On yedi yıl Mekke’de ikamet etti. İsteddiği feyze ermesi için Anadolu’ya dönüp çokça evlenmesi gerektiği şeklinde mânevî bir işaret üzerine Bor’a döndü. 1807 ve 1810 Osmanlı-Rus savaşına katıldı ve Balkan cephesinde bulundu. Bir süre Şumnu’da kalıp tekrar hacca gitti. Dönüşünde Bor’daki zâviyesinde vaktini müridlerine vaaz ve nasihat ederek geçirmeye başladı. Süfiyâne, dervişâne ve âşikâne şîrleriyle çevresi üzerinde etkili oldu. Kendi ifadesine göre zühd ve takvâya büyük önem verilen Nakşibendiyye tarikatında sülûk ve zikrin müridlerine fazla faydalı olmadığını görerek Kâdiriyye’ye intisap etti ve müridlerini bu tarikatın esaslarına göre terbiye etmeye yöneldi. Gençliğinde mecazi bir aşk tecrübesi geçiren, daha sonra yaptığı on altı evlilikten yirmi altı çocuk sahibi olan Kuddûsî,